

ЧИ ЗАЛИШИЛИСЯ АРГУМЕНТИ ДЛЯ ПРАВОВОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ?

За влучним висловом німецького поета Ф. Гьольдерліна, “там, де небезпека, завжди чатує і порятунок.” Можна припустити, що саме ці слова є найбільш актуальними для правового сьогодення. Адже саме війна, яка нібито перекреслює право, найбільш нагально примушує замислитися над тим, як саме існує право, якими є умови його можливості, який механізм його відтворення у повсякденному житті? Іншими словами, ключовим викликом правового сьогодення наразі є наступний: чи залишилися якісь аргументи у права після Бучі і Маріуполя, Ізюму і Вовчанська?

Відтак кожна штудія, яка претендує на те, щоб сказати щось нове у фундаментальній правничій сфері, має містити відповіді на поставлені вище питання. У іншому випадку ми будемо мати справу з “грою у бісер” в найгіршому значенні цього вислову, коли купа слів і речень буде скоріш приховувати реальність, аніж викривати її. Тому тільки наявність чесної відповіді на те, що дійсно відбувається у правовій реальності – ось той “лакмусовий папірець,” який дозволить відрізнити справжню наукову роботу від її симулякральної подоби.

Зазначеним критеріям наукової чесності поза сумнівом відповідає робота Т. І. Дудаш.¹ Адже правова аргументація – це один із можливих підходів до осмислення того, як же дійсно існує право. Слід згадати, що всупереч догматам класичного правового позитивізму буття права не слід ототожнювати з існуванням позитивної норми права. Адже самої наявності нормативного припису ще замало для того, щоб можна було казати про те, що право існує. Будь-яке існування права “запускається” специфічним

* Oleksiy Stovba, Doctor of legal sciences, Chief Scientific Officer, National Scientific Center “Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute” (Ukraine).

Олексій Вячеславович Стовба, доктор юридичних наук, головний науковий співробітник Національного наукового центру “Інститут судових експертиз імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса” (Україна).

e-mail: stovba@mail.com

ORCID ID: 0000-0002-8154-8929

¹ Тамара Дудаш, *Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика* (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2024).

діянням, яке є релевантним у правовому розрізі і вимагає застосування співмірних йому правових наслідків. Слід зауважити, що цей зв'язок (між діями і наслідками) не встановлюється автоматично, але потребує зусиль багатьох учасників правової ситуації – сторін, суду, експертів, свідків і т. ін. Окрім того, хоча у законодавстві зазвичай прописані правові наслідки вчиненого діяння, проте які саме з них слід застосувати у даному конкретному випадку – найбільш дискусійне питання, яке вирішується у ході правового спору. Ще більш складною стає ситуація, коли з різних причин законодавство не містить тих правових наслідків, які були б адекватні тому, що відбувається, чи вимагає застосувати такі правові наслідки, які явно невідповідні скоєному (наприклад, застосування диктаторських законів від 16.01.2014 р. проти учасників Майдану).

Заповненню саме цих прогалів якраз і присвячена правова аргументація, яка є темою дослідження Т. І. Дудаш. Адже те, які саме правові наслідки треба застосувати в результаті вчиненого діяння, стає зрозумілим тільки в ході аргументування сторін. Тут ми маємо справу із складним сплетінням позицій і доводів, риторичних прийомів та логічних ходів, які у своїй сукупності складають живу тканину буття права. У свою чергу і судові рішення, в якому приймаються одні аргументи, відкидаються інші, висуваються власні, у суді вищої інстанції перетворюється лишень на один з аргументів, який підлягає оцінці. Таким чином, усе існування правової реальності може бути у певному ракурсі представлене у вигляді правової аргументації, тобто сукупності тієї діяльності та засобів, за допомогою яких право втілюється у життя. Відтак саме у ході аргументування правники шукають відповіді на ключові питання: що саме сталося, як те, що сталося, впливає на правопорядок та які правові наслідки слід застосувати до того, що сталося, щоб виправити той вплив на правопорядок, якого завдало відповідне діяння? Оскільки, як вже було підкреслено, навіть закон ніколи не дає чіткої однозначної відповіді, але завжди містить декілька можливих варіантів вирішення спору, саме у ході правової аргументації сторони і суд з'ясовують те, які ж саме правові наслідки є в найбільшій мірі адекватними вчиненому діянню, дозволяють цілісно осмислити його та винести справедливе рішення.

Слід зауважити, що положення дослідження Т. І. Дудаш не є суто абстрактними роздумами про “належне право,” але мають під собою належне методологічне підґрунтя. Так, як зазначено у тексті роботи, методологічну її основу становить діяльнісний підхід, що дозволив схарактеризувати правову аргументацію у найбільш загальному сенсі як юридичну діяльність уповноважених суб'єктів (правове аргументування), засобами якої є правові та інші аргументи та яка має бути завершена створенням заргументованого правового припису. З огляду на те, що сама правова аргументація являє собою різновид діяльності, у даному випадку можна казати про адекватність обраного метода предмету дослідження. Також діяльнісний підхід доповнюється діалектичним методом (який розуміється дисертанткою, щоправда, дещо нетрадиційно, поза межами вчення про загальний зв'язок і розвиток). Діалектичний підхід дозволив розглянути правове

аргументування як дискурсну діяльність, яку провадять у діалозі. Також Т. І. Дудаш застосовує і низку інших методів (загально-теоретичний, моделювання, логічний тощо).

Зазначені методологічні постулати вдало доповнюються зверненням до корпусу наукових праць і досліджень. Список використаної літератури становить 534 позиції, що є досить серйозним показником навіть у контексті докторської дисертації. При цьому особливо слід відзначити той факт, що більш ніж 300 джерел – це іноземні роботи, опрацьовані мовою оригіналу. Значну цінність дослідженню додає і те, що переважна більшість з використаних праць не була відома вітчизняним науковцям взагалі або була znana тільки через посилання у інших книгах. Також безумовною позитивною рисою роботи є відсутність “прохідних” праць, тобто те, що уся вказана література була дійсно використана у ході дослідження. Окрім того, перевагою монографії є її полемичність. Т. І. Дудаш у роботі не просто наводить думки інших дослідників, але й піддає їх критиці, що позитивно впливає на рівень обґрунтованості роботи.

Необхідно зауважити, що високому рівню теоретичного обґрунтування авторських положень не поступається і практична її складова. Адже дисертантка використовує не тільки національне законодавство та рішення українських судів, але й активно звертається до рішень ЄСПЛ, практики застосування ЄКПЛ, які згідно доктрини “живого організму” становлять органічну єдність. До того ж, зазначені джерела не сприймаються як догма, але є об’єктом критичного осмислення, що безумовно посилює наукову аргументацію авторки. Усе це, у сукупності з практикою КСУ та судів загальної, адміністративної та господарської юрисдикції дозволяють отримати системне враження від того, як правова аргументація втілюється у судову діяльність.

Усі зазначені вище моменти дозволяють обґрунтовано стверджувати, що авторці дійсно вдалося створити авторську концепцію (теоретичну модель) правової аргументації як складника юридичної діяльності, яка забезпечує, що отримані в результаті основних видів юридичної діяльності правові приписи не є свавільними.

Так, Т. І. Дудаш уперше розмежовано концепційно й термінологійно: правове аргументування як діяльність; заргументованість предмета цієї діяльності як якість її результату і правову аргументацію як сукупність чи систему засобів цієї діяльності; термін “правова аргументація у найбільш загальному сенсі” використано як позначку найбільш широкого поняття, що охоплює усі зазначені вище – діяльність, засоби і результат. Надано авторські визначення понять правового аргументування й аргументації наслідків. Також авторкою вперше виокремлено позитивістські і непозитивістські підходи до визначення поняття правової аргументації в доктринальних джерелах, запропоновано й обґрунтовано загальну модель правової аргументації у юридичній діяльності з позицій загальної теорії права. Слід зауважити, що така модель відображає, як переходять від діяльності щодо правового аргументування до результату – правовий припис отримує таку формальну властивість як його заргументованість для реципієнтів, з урахуванням використаних для цього засобів. Крім того, запропоновано юридичну конструкцію “склад (корпус) правового аргументування” як таку, що входить

до загальної моделі правової аргументації, а також авторську методику оцінювання аргументованості правового припису за 11 запитаннями-критеріями. Також дослідницею сформульовано низку інших принципово нових положень.

Окрім того, у монографії удосконалено обґрунтування того, що ототожнення мотивування й аргументації не має достатніх підстав на лексико-семантичному рівні, уточнено критерії класифікації правової аргументації, конкретизовано розуміння трьох усталених підходів до дослідження правової аргументації (логічного, риторичного, діалектичного) шляхом виявлення ознак кожного з них та визначення їх ваги у загальнотеоретичному дослідженні правової аргументації. Також авторкою розглянуто поняття аргументувальної ситуації з огляду на правове аргументування та поглиблено її розуміння як контекстуального тла для правового аргументування, яке впливає на те, які саме суб'єкти здійснюють аргументування, з якою метою, тощо. Окрім вказаних, Т. І. Дудаш вдосконалено низку інших наукових положень.

У монографії набули подальшого розвитку: твердження щодо розмежування поняття правової та юридичної аргументації з огляду на використані засоби; концептуальні підходи до правової аргументації – логічний, риторичний та діалектичний; розуміння аргументових структур у правовій аргументації. Т. І. Дудаш встановлено, що такими, що забезпечують переконливість аргументації та що їх найчастіше створюють у правовій аргументації, є конвергентна та пов'язана аргументові структури. Їхню наявність можна виявити, реконструювавши правову аргументацію, а свідчити про неї можуть певні мовні показники (індикатори). Окрім того, у дослідженні Дудаш Т. І. набули подальшого розвитку низка інших наукових положень.

Разом з тим, слід зауважити, що ознакою будь-якої справжньої наукової роботи є її полемічність. Адже відповідь на одне запитання безумовно породжує наступне, те – ще одне і так далі. Власне, з певного кута зору наука і являє собою нескінченний ланцюг проблем, які тягнуться з часів Античності до наших днів та й далі – у майбутнє. Відтак прочитання наукового дослідження Т. І. Дудаш викликає і деякі запитання.

По-перше, при описі теоретичної моделі правової аргументації у тексті відсутня чітка експліцитна відповідь на те, яким чином співвідносяться авторська модель та виділені Т. І. Дудаш три основних підходи до розуміння правової аргументації (логічний, риторичний, діалектичний). Чи є теоретична модель якимось четвертим підходом, який дає можливість усунути ті недоліки, які притаманні трьом іншим? Чи теоретична модель правової аргументації має методологічний характер і дає можливість адекватно розглянути не тільки досліджуване явище (правову аргументацію), але й критично проаналізувати три зазначених вище підходи? Чи, можливо, авторка мала на увазі щось інше?

По-друге, активно використовуючи прикметник “правовий” (правова аргументація, правове аргументування тощо) авторка уникає чіткого визначення авторського праворозуміння: що вона сама розуміє під правом? Адже від цього залежить змістовне наповнення самої аргументації та критерії її правової релевантності. Так наприклад, авторка зазначає, що у неопозитивізмі правова аргументація ототожнюється з правом, що є наслідком більш ширшого її розуміння, ніж пропонує правовий позитивізм.

Проте яким чином у межах розробленої Т. І. Дудаш авторської концепції (теоретичної моделі) правової аргументації саме правова аргументація відрізняється від моральної, релігійної та інших різновидів аргументації? Адже сама авторка відзначає, що у разі відступлення від позитивістської парадигми у обсяг правової аргументації дуже часто потрапляє і аргументація позаправова – моральна, етична, релігійна, тощо. Чи слід це розуміти так, що поза межами позитивно-правового підходу ми не маємо чіткої предметної ідентифікації досліджуваного явища, а сам прикметник “правовий” не має власного наповнення і слугує простою узагальнюючою назвою для позаправових різновидів аргументації (політичного, морального, світоглядного тощо)? Відтак можна припустити, що конкретизація того, що саме дослідниця розуміє під правом сприяло би більш чіткому окресленню досліджуваного явища, тобто визначенню специфіки саме *правової* аргументації.

По-третє, викликає запитання і авторське визначення діалектичного підходу до правової аргументації як “дискурсної діяльності, яку провадять у діалозі.” Адже традиційно діалектичний підхід у вітчизняній науці розумівся як така теоретико-методологічна установка, яка розглядає явище у його розвитку та взаємозв’язку з іншими явищами. Натомість дискурсна діяльність чи діалог є предметом не діалектики, а дискурсивної філософії, діалогічного підходу тощо. Тому бажано було б почути авторське роз’яснення цього моменту.

Разом з тим, наявність зауважень і питань – це не недолік, а, скоріше перевага роботи, яка свідчить про те, що її авторці вдалося зачепити той “правовий нерв,” чия реакція вказує на триваюче життя правового організму. Іншими словами, сама по собі праця Т. І. Дудаш, яка відстоює одні наукові положення, критикує інші і висуває наступні, якраз і являє собою втілення того самого правового аргументування, яке, без перебільшення, складає справжнє існування самого права. Тому ми маємо подякувати львівській дослідниці за її фундаментальну роботу, яка, безумовно, ще багато років буде привертати увагу тих, хто дійсно захоче глибоко проникнути в складні матерії правової аргументації.

© O. Stovba, 2024

Олексій Стовба. Чи залишилися аргументи для правової аргументації?

Анотація. Рецензія на монографію Т. І. Дудаш “Правова аргументація: загальнотеоретична характеристика” (Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2024).

Ключові слова: правова аргументація; правове аргументування; склад (корпус) правового аргументування; аргумент; судова практика.

Oleksiy Stovba. Are there Any Arguments Left for Legal Argumentation?

Abstract. The review of the monograph by T. I. Dudash “Legal Argumentation: The View of Legal Theory” (Lviv: I. Franko Lviv National University, 2024).

Keywords: legal argumentation; legal arguing; body (corpus) of legal arguing; argument; legal practice.

Одержано/Received 23.12.2024